

ni ve geçerliliğini korumaktadır. 4. *el-Müntehabâtü'l-‘Arabiyye* (Bonn 1834). Arap edebiyatına ve tarihine dair manzum ve mensur seçme metinlerden meydana gelmektedir. 5. *Kurzgefaßte Grammatik des Hebräischen für den Schulund Universitätsgebrauch nach neuen Grundsätzen bearbeitet* (Bonn 1835). Öğrencileri için yazdığı İbrânice grameridir. 6. *Arabum Proverbia* (I-III, Bonn 1838-1843). Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'nin *Mecma‘u'l-emşâl*'inin hareketli metnini, her atasözünün altında verilen Latince tercümesi, ilâve atasözleri, deyimler, eyyâmü'l-Arab gibi ekler ve geniş indekslerle birlikte neşretmiştir. 7. *Einleitung in das Studium der arabischen Sprache bis Muhammad und zum Teil später* (Bonn 1861). Asr-ı saâdet ve onu takip eden dönemdeki Arap lehçeleri ve bedevî kabileleri hakkında bilgi ihtiva eder.

Freytag'ın çeşitli tercüme, şerh ve metin neşirleri de şunlardır: 1. *Selecta e historia Halebi* (Paris 1819; Bonn 1820). İbnü'l-Adîm'in *Zübdetü'l-ḥaleb min târiḫi Ḥaleb* adlı kronolojik tarihinden yapmış olduğu seçmelerin Arapça metin, şerh ve Latince tercümeleriyle birlikte neşridir. Fransız şarkiyatçısı Barbier de Meynard tarafından bazı kısımları Fransızca'ya çevrilmiştir. 2. Kâ'b b. Züheyr'in *Ḳaṣidetü'l-bürde*'si (Bonn 1822; Halle 1833, Latince tercümesiyle). 3. Hz. Lokman'a ait olduğu kabul edilen *Emşâlü Luḡmân el-Ḥakîm* (Bonn 1823, Arapça metni ve Latince çevirisile). 4. Ali b. Zâfir el-Ezdî'nin *ed-Düvelü'l-münkaṭṭa* adlı eserinden Sâcoğulları ile ilgili kısmı (Bonn 1823). 5. Hâris b. Hillize el-Yeskürî'nin *Mu‘allaḳa*'sı (Halle 1827, Arapça metni, şerhi ve Latince çevirisile). 6. Ebû Temmâm'ın *el-Ḥamâse*'si (Bonn 1828, Arapça metni ve Hatîb et-Tebrizî'nin şerhiyle); *Ḥamasat carmina* adını verdiği Latince tercümesi de daha sonra yayımlanmıştır (I-II, Bonn 1847-1851). 7. Tarafе'nin *Mu‘allaḳa*'sı (Halle 1829; Arapça metni, şerhi ve Latince çevirisile). 8. Ebü'l-Fidâ'nin *Târiḫ*'inden Câhiliye devriyle ilgili bölüm (1831). 9. Şehâbeddin İbn Arabşah'ın *Fâkîhetü'l-ḫulefâ* ve *mütâkehetü'z-zurefâ* adlı eseri (I-II, Bonn 1832, 1851-1852, Arapça metni, Latince tercümesi ve şerhiyle). 10. Yâkût'un *Mu‘cemü'l-büldân*'ı (Leipzig 1866-1873, Wüstenfeld ile birlikte, fihristler ve zeyiller ilâvesiyle). Freytag bunlardan başka Abdülâtîf el-Bağdâdî'nin *el-İlâde ve'l-i‘tibâr* adlı eserini de neşretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Serkîs, *Mu‘cem*, II, 1449; Zirikî, *el-A‘lâm*, II, 147; J. Fück, *Die arabischen studien in Europa*, Leipzig 1955, s. 166-167; a.m.f., *Bonner gelehrte beiträge zur geschichte der Wissenschaften in Bonn*, Bonn 1970, s. 293-295; Ebü'l-Kâsım Sehâb, *Ferheng-i Ḥâverşinâsân*, Tahran 1352 hş., s. 145-146; Necîb el-Akîfî, *el-Müsteşrikün*, Kahire 1980, II, 358-359; I. Goldziher, *Zâhîrîler* (trc. Cihad Tunç), Ankara 1982, s. 1-2, 57; Mişâl Cühâ, *ed-Dirâsâtü'l-‘Arabiyye ve'l-İslâmiyye ft Ūrubbâ*, Beyrut 1982, s. 191; L. Şeyho, *Târḫu'l-‘adâbi'l-‘Arabiyye*, Beyrut 1986, s. 118-119; E. Fendik, *İktifâ‘ü'l-kanû*, Kum 1409, s. 16, 18, 31, 38, 91, 92, 287, 333, 345; *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde* (haz. Fuat Sezgin), Frankfurt 1992, III/13, s. 444-445.

İSMÂİL DURMUŞ

FUÂD

(فؤاد)

İlâhî tecellileri seyretme mahalli anlamında kullanılan bir tasavvuf terimi
(bk. KALB).

FUÂD

(فؤاد)

(1868-1936)

Mısır kralı
(1922-1936).

26 Mart 1868 tarihinde Kahire'de Gize Sarayı'nda dünyaya geldi. Mısır Hidi-vi İsmâil Paşa'nın oğlu olup asıl adı Ahmed Fuâd'dır. İlk eğitimini Kahire'de aldıktan sonra babasının Bâbîâli tarafından 1879'da Mısır hidivliğinden azledilerek sürgüne gönderilmesi üzerine tahsiline bulunduğu Avrupa şehirlerinde, özellikle Cenevre (İsviçre) ve Torino'da (İtalya) devam etti. 1885 yılında İtalyan Askerî Akademisi'ne girdi. 1887'de Roma'da kraliyet ordusunda görev yaptı. Ardından Viyana'daki Osmanlı sefâretinin de askerî ataşelik yaptıktan sonra İstanbul'da II. Abdülhamid'in fâhrî yaverliğinde bulundu. 1892'de Kahire'ye döndü. 1908-1913 yılları arasında Kahire Üniversitesi'nin ilk rektörü olarak görev yaptı ve bu arada Mısır hidivlerinden II. Abbas Hilmi'nin üç yıl kadar başyaverliğinde bulundu. II. Abbas Hilmi'den sonra hidivlik yapan ağabeyi Hüseyin Kâmil'in vefatı üzerine "sultan" unvanıyla İngiliz hâkimiyetindeki Mısır'ın idaresi-ne getirildi (9 Ekim 1917).

Fuâd'ın yönetimi Mısır siyasî tarihinin oldukça hareketli bir dönemine rastlar. Savaş yıllarında uygulanan sıkıyönetim

sebebiyle ara verilen siyasî faaliyetler bu dönemde yeniden canlanmış ve siyasî tartışmaların odak noktasını Mısır'ın savaş sonrasında bağımsızlığına nasıl kavuşacağı meselesi oluşturmuştur. Bu amaçla ulaşmak için çeşitli gruplar girişimde bulunmak istediysen de bunlar arasında Vefd adıyla bilinen, Sa'd Zağlûl'ün başkanlığını yaptığı grup ön plana çıkmayı başardı. Daha sonra bir parti haline gelecek olan Vefd, Mısır'da İngiliz yönetiminin son bulmasında çok önemli bir rol oynadı. 1919-1922 arasında gösteri, boykot ve imza kampanyaları gibi çeşitli yöntemlerle Mısır'daki İngiliz yönetimi yıpratıldı ve nihayet 1922'de İngiltere Mısır'a bağımsızlık vermek zorunda kaldı. Ancak Mısır'ın savunması, Britanya İmparatorluğu'nun iletişim yolları ile (Süveyş Kanalı) azınlık ve yabancıların haklarının korunması, Sudan'da İngiliz idaresinin devamı hakları İngiltere'ye bırakıldı. Bu arada, 1917'den bu yana sultan unvanıyla görevde bulunan Fuâd bağımsızlıktan hemen sonra "kral" (melik) unvanını aldı. 19 Nisan 1923'te ilân edilen anayasa ile de krala geniş yetkiler verildi. Anayasanın ilânından sonraki ilk genel seçimlerde Vefd Partisi büyük bir başarı elde etti ve 1924'te Sa'd Zağlûl ilk Vefd hükûmetini kurdu. Fakat Vefd iktidarı uzun ömürlü olmadı. Çünkü Kral Fuâd kuvvetli milliyetçilerle çalışmaktan ziyade küçük partilerle veya Ahmed Zivâr (1924-1926) ve Muhammed Mahmûd (1928-1929) gibi bağımsız politikacılarla çalışmayı tercih etti. Bunun yanında siyasî gelişmeleri istediği gibi yönlendirmek amacıyla keyfî kararlar aldı; parlamentoyu dört defa feshetti. Ancak Vefd'in katılmadığı 1931 seçimi hariç her fesih sonrasında yapılan seçimi (1925, 1926, 1929) Vefd Partisi kazandı. Fuâd döneminde hepsi de kısa ömürlü olan üç Vefd hükûmeti görev yaptı (Sa'd Zağlûl 1924, Mustafa en-Nehâs 1928 ve 1930). Siyasî çalkantılarla geçen Kral Fuâd yönetiminin son yıllarında Habeşistan İtalya tarafından işgal edilince (1935) Mısır İngilizler'le tekrar anlaşıp iş birliği yapmak zorunda kaldı. İki ülke arasında, Kral Fuâd'ın 28 Nisan 1936'da ölümünden dört ay sonra Londra'da bir antlaşma imzalandı (26 Ağustos 1936).

Mısır Bankası'nın kurulmasıyla ekonomik bağımsızlığa ilk adım atıldı. Kral Fuâd döneminde Mısır'da eğitim ve kültür sahasında önemli faaliyetler gözlenmektedir. 1925 yılında Kahire'de

Mısır Kralı I. Fuâd

Gize'de Câmîatü Fuâdi'l-ewel teşkil edildi. Ezher Üniversitesi'nde reformlar yapıldı. Ayrıca el-Cem'iyetü'l-Melekiyye li'l-coğrafyâ, el-Cem'iyetü'l-Melekiyye li'l-iktisâdi's-siyâsi ve'l-ihsâ ve't-teşrî ve Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye gibi müesseseler kuruldu. Kral Fuâd Türkçe, İtalyanca, Fransızca ve orta seviyede İngilizce biliyordu. Dinî değerlere de sahip çıkan Fuâd, 1920'lerde Arap dünyasında başlayan hilâfetin geleceğiyle ilgili tartışmalara katıldı. 1924'te Türkiye'de hilâfetin kaldırılması üzerine halife olmaya talip olduysa da onun bu isteği diğer Arap liderleri tarafından kabul edilmedi.

BİBLİYOGRAFYA :

Emîn Muhammed Saïd, *Mülakû'l-müslim-ne'l-mu'âşırîn ve düvelühüm*, Kahire 1933, s. 5-57; Kerîm Sâbit, *el-Melik Fu'âd: Melikü'n-nehda*, Kahire 1944; Zekî Mucâhid, *el-A'âmû's-şarkıyye*, Kahire 1368/1949, I, 2-4, 6-7, 11-12; M. Colombe, *L'évolution de l'Egypt (1924-1950)*, Paris 1951; Zirikli, *el-A'âm*, I, 187-188, 302-303; Türkkaya Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara 1975, s. 32-37; J. W. King, *Historical Dictionary of Egypt*, London 1984, s. 224, 298-300; P. J. Vatikiotis, *The History of Egypt*, London 1985, s. 254, 272, 274; Afaf Lutfi al-Sayyid Marsot, *A Short History of Modern Egypt*, Cambridge 1992, s. 80-93; "Fuad I", TA, XVII, 57; J. Jomier, "Fu'âd al-Awwal", *EI*² (İng.), II, 934.

MUSTAFA L. BİLGE

FUAD PAŞA, Keçecizâde

(1815-1869)

Osmanlı sadrazamı.

Asıl adı Mehmed Fuad olup 5 Safer 1230'da (17 Ocak 1815) İstanbul'da doğdu. Babası ünlü şair Keçecizâde İzzet Molla'dır. Annesi Hibetullah Hanım'ın ne-sebi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya kadar uzanır. Önce ilmiye yolunda ilerlemek amacıyla Arapça ve Farsça öğrendi. Kendi babasının Sivas'a sürülmesi

üzerine genç yaşta Mekteb-i Tıbbiyye'ye girmek zorunda kaldı; buradaki öğreniminin Fransızca olması sayesinde Fransızca'yı da öğrendi. Tıbbiyeden doktor yüzbaşı olarak mezuniyetinin ardından Vali Çengelöğlu Tâhir Paşa ile birlikte Trablusgarp'a gitti. Dönüşte Mustafa Reşid Paşa'nın teşvikiyle meslek değiştirerek Kasım 1837'de Bâbiâli tercüme kalemine girdi; 1839'da buranın mütercim-i evvelliğine yükseltildi. Mehmed Şekib Efendi (Paşa) Londra büyükelçiliğine tayin edilince sefâret başkâtibi olarak onunla birlikte Londra'ya gitti. Orada iki yıl Şekib Efendi'nin, bir yıl kadar da Âlî Efendi'nin (Paşa) maiyetinde çalıştı. Londra'da bir süre maslahatgüzarlık da yaptı.

Bilgisini ve görgüsünü arttırmış olarak yurda dönen Fuad Efendi, İspanya kraliçesi Elizabeth'e Abdülmecid'in cevabî mektubunu götürmek ve iki devlet arasındaki dostluğu kuvvetlendirmek için 1844'te Madrid'e gönderildi. Aynı zamanda kendisine Portekiz'e geçmesi ve genç Portekiz kraliçesine padişahın selâmlarını bildirmesi tâlimatı da verildi. Bir yıldan fazla İspanya ve Portekiz'de kalan Fuad Efendi Temmuz 1845'te Divân-ı Hümayun tercümanlığına, 18 Şubat 1847'de rütbe-i ulâ sınıf-ı evveli ile Divân-ı Hümayun âmedciliğine tayin edildi. Macarlar'ın 1848'de Avusturya'ya karşı başlattıkları bağımsızlık hareketleri Eflak'a da sıçrayınca Bükreş'e gönderildi. Orada asayiş sağlamaya çalıştı. Avusturya'ya yardım eden Rusya'ya karşı Lehler de ayaklanmıştı. Bir kısım Macar ve Leh milliyetçisinin Osmanlı Devleti'ne sığınması üzerine Avusturya ve Rusya bunların iadesini istedi. Bâbiâli bunu reddince savaş tehdidinde bulundular. Osmanlı hükûmeti konuyu barış yoluyla halletmek için, Bükreş'te bulunan Fuad Efendi'yi fevkalâde murahhas büyükelçi sıfatıyla Rus çarı nezdine göndermeye karar verdi. Padişahın mektubunu götüren Fuad Efendi 5 Ekim 1849'da Petersburg'a vardı. Rus yetkililerle ve bizzat çarla görüşerek meseleyi barış yoluyla halletti. Bu başarısından dolayı 29 Kasım 1849'da bâlâ rütbesi verilerek sadâret müsteşarlığına getirildi.

11 Nisan 1850'de İstanbul'a dönen Fuad Efendi'ye imtiyaz nişanı verildi. İstanbul'da üç dört ay kaldıktan sonra romatizmasını tedavi ettirmek üzere Bursa'ya giderken Cevdet Efendi'yi de (Paşa) beraberinde götürdü. Burada kaldığı bir ay zarfında Cevdet Efendi ile birlikte *Kavâid-i Osmâniyye*'yi, ayrıca *Şirket-i*

Hayriyye'nin nizamnâme lâyihasını kaleme aldı. Bursa'dan döndükten sonra 1850 yılı ortalarında teşkil edilen Encümen-i Dâniş'e sadâret müsteşarı sıfatıyla dâhilî âza tayin edildi.

Sadrazam Reşid Paşa tarafından hem Tanzimat'ın uygulanması hem de miras meselesini halletmek üzere Mısır'a gönderilen Fuad Efendi yine Cevdet Efendi'yi de yanına alarak 6 Nisan 1852'de Mısır'a vardı. Burada üç buçuk ay kadar kalarak Mısır'ın 60.000 kese olan yıllık vergisini Mısır Valisi Abbas Paşa ile anlaşarak 80.000 keseye çıkartmayı başardı. Bu hizmeti padişah tarafından takdir edilmiş olmalı ki Mısır'dan dönüşünde Âlî Paşa'nın sadârete geçişinden hemen sonra Hariciye Nâzırlığı'na getirildi (9 Ağustos 1852). Ancak bu sırada ortaya çıkan makâmât-ı mübâreke meselesinde Fransızlar'a meyletmesi, Rusya'ya statükonun korunacağını bildirirken Fransız sefâretine gönderilen takirde, Beytülâhm Kilisesi'nin büyük kapısına ait anahtarın Latinler'e verileceğinin kaydedilmesi, ayrıca "La vérité sur la question des lieux-saints" adlı lâyihasında Rusya'da baş gösteren iç karışıklıkları açıkça belirtmesi, Rusya'da Fuad Efendi'ye karşı büyük bir tepkinin doğmasına sebep oldu. Görünüşte makâmât-ı mübâreke meselesini halletmek, gerçekte ise Ortodoks Osmanlı tebaasının hukukunu korumak amacıyla bazı imtiyazlar sağlamak için fevkalâde büyükelçi sıfatıyla 28 Şubat 1853'te İstanbul'a gelen Prens Mençikof usule aykırı olarak Fuad Efendi'yi ziyaret etmedi. Bunun üzerine Fuad Efendi yedi aydan fazla süren ilk Hariciye Nâzırlığı görevinden istifa etti. İstifa sebebi, bizzat kendisinin ifadesine göre Rus baskısı karşısında devleti zor durumda bırakmamak ve ileride meydana gelebilecek olayların sorumluluğundan kurtulmaktı. Nitekim Fuad Efendi görüşünde haklı çıktı ve Bâbiâli Mençikof'un isteklerini kabul etmeyerek 4 Ekim 1853'te Rusya'ya savas ilân etmek mecburiyetinde kaldı.

Fuad Efendi, Kırım Harbi sırasında Yunanlılar'ın sınır tecavüzüne kalkışarak Epir'de Yanya ve Tesalya bölgesinde Tırhala'yı tehdiye başlamaları üzerine bu meselenin halli ile görevlendirildi. 1 Mart 1854'te İstanbul'dan ayrılarak önce Pita'daki isyan yuvasını temizleyip Yanya'yı kurtardığı gibi sınır boyuna çekilen âsileri de ortadan kaldırarak diplomatlığı kadar iyi bir kumandan olduğunu da ispat etti (1 Nisan 1854). Daha ha-